

Kenniswerkplaats
ZINGEVING

Werkwijzebeschrijving geestelijke verzorging

Zinvolle presentie bij dak- en/of thuislozen

Naam indiener

dr. Niels den Toom

E-mail:

j.n.dentoom@tilburguniversity.edu

Datum:

29 januari 2024

Beoordeling:

goed beschreven (*datum beoordeling 24 februari 2024*)

Deze werkwijzebeschrijving is opgesteld op basis van de 'Handleiding beschrijving werkwijzen geestelijke verzorging en zorg voor zingeving (april 2023)' en beoordeeld op basis van het in de handleiding beschreven beoordelingsproces.

Samenvatting

De werkwijze *Zinvolle presentie bij dak- en/of thuislozen* is specifiek afgestemd op de doelgroep van mensen die dak- en/of thuisloos zijn en op hun leefwereld. De doelgroep begeeft zich op plekken waar dak- en thuislozen samenkomen, zoals in een inloop, en dienen daar actief opgezocht te worden. Doel van de werkwijze is dat de cliënt doorheen het contact ontdekt dat hij of zij van betekenis is (bv. door een rol toebedeeld te krijgen) en worden relaties en het leven van de cliënt zoveel als mogelijk hersteld.

De werkwijze is geënt op de presentiebenadering van Baart. Toegespitst op de context van dak- en thuisloos zijn, bestaat de benadering uit twee basisbewegingen: 1. Aansluiten en afstemmen, 2. Erkennen en waardigheid bekleden. De geestelijk verzorger kan daarbinnen verschillende stappen nemen: Ordenen en verhelderen, een hermeneutisch gesprek voeren, als raadgever optreden, praktische hulp bieden, bemiddelen, of rituelen toepassen.

Veel professionals zijn vertrouwd met presentie en zullen hierin vaardig zijn. Daarmee is de basis van deze theorie en de verwevenheid van presentie met betekenisgeving en zingeving relatief gemakkelijk overdraagbaar naar andere beroepen. Voor specifieke onderdelen van deze werkwijze, zoals de hermeneutische gespreksvoering, bemiddeling en rituelen is de overdraagbaarheid naar andere beroepen relatief laag. Beide vragen een grondige scholing, zoals in pastoraat/theologie of geestelijke verzorging op hbo/universitair niveau.

De geestelijk verzorger dient vertrouwd te zijn met de stad en weet waar hij/zij dak- en thuisloze mensen kan ontmoeten. Bij voorkeur heeft de geestelijk verzorger een goed functionerende ontmoetingsplek georganiseerd, maar hij/zij kan ook aansluiten bij een bestaand inloophuis. Tot slot dient de geestelijk verzorger organisatorisch de vrijheid te hebben om aanbodgericht te werken (in plaats van vraaggericht volgens indicatie). Belangrijk is dat de geestelijk verzorger als professionele kracht betaald dient te worden en bekend is met en bij (overheids)instanties.

De werkwijze is gebaseerd op een verstaan van het begrip sociale overbodigheid, zoals door Baart (2001) beschreven. De ervaring van sociale overbodigheid veroorzaakt existentiële ervaringen als een verlies aan het gevoel van betekenis te zijn, het gevoel van menselijke waardigheid en het gevoel subject te zijn. Bij deze doelgroep komt dit op versterkte wijze samen in het ontbreken van een thuis, waarin met zich veilig kan voelen en bestaansgrond ervaart, en door de vaak jarenlange (negatieve) ervaringen met instanties en hulpverlening, waardoor mensen sterk wantrouwend zijn. Deze existentiële ervaringen lijken ook tot een levensbeschouwelijk dualistisch wereldbeeld te leiden (Den Toom et al., in voorbereiding). De twee primaire antwoorden die hier geboden worden zijn 'erkenning' en 'vertrouwen', als goed in zichzelf én als voorwaarde voor verdere interventies.

Deze werkwijze is onderzocht in het leernetwerk 'Geestelijke verzorging buiten de muren', binnen de Kenniswerkplaats Zingeving en Geestelijke verzorging. Zeven geestelijk verzorgers hebben case studies beschreven en geanalyseerd. Dit heeft geleid tot de huidige werkwijzebeschrijving en inzicht in de betekenis van deze werkwijze voor de cliënten. Meer informatie hierover volgt.

Doelgroep

Deze werkwijze is specifiek afgestemd op de doelgroep van mensen die dak- en/of thuisloos zijn en op hun leefwereld. De doelgroep begeeft zich op plekken waar dak- en thuislozen samenkomen, zoals in een inloop. De doelgroep bestaat overwegend uit mannen tussen de 30-50 jaar oud (CBS, 2012). Deze mannen hebben vaak ingrijpende gebeurtenissen in het leven hebben meegemaakt en hebben moeite om relaties te onderhouden. Mede door deze ervaringen komt een wantrouwende levenshouding vaak voor onder deze mensen (Den Toom et al., in voorbereiding). Deze kenmerken bepalen het belang van 'vertrouwen' in de werkwijze.

De doelgroep dient actief opgezocht te worden op plekken waar zij samenkomen, zoals bv. opvanglocaties, inloophuizen of op straat. Van daaruit vindt de werkwijze individueel plaats. De plaats van begeleiding verschilt. Er is geen minimale tijd dat iemand dakloos hoeft te zijn. Exclusiecriteria zijn die factoren die goede communicatie belemmeren (taal, invloed van middelen, etc.).

Aanleiding

Deze werkwijze kent geen 'aanleiding' in een concrete gebeurtenis, maar veronderstelt dat dak- en/of thuisloos zijn in zichzelf een existentiële aanleiding is voor deze werkwijze. Daarmee is de werkwijze in principe passend voor allen die dak- en/of thuisloos zijn. Dak- en thuisloze mensen lopen niet zozeer met existentiële vragen rond, maar ondergaan existentiële ervaringen als het moeten 'overleven', de worsteling met hun eigen verleden of instanties en de nood aan materiële goederen. Een belangrijk existentieel aspect is bestaansbevestiging. In een leven waarin een mens geen eigen thuis heeft, vaak geïsoleerd van anderen leeft en een moeizame verhouding tot instanties heeft is de ervaring er te mogen zijn als mens van fundamentele aard. Daaraan gekoppeld is het ethische aspect van waardigheid. Mensen die dak- en of thuisloos zijn ervaren dat hun waardigheid onder druk staat in de wijze waarop ze benaderd worden. Geestelijk verzorgers zijn in dit contact bij uitstek gericht om deze waardigheid op meerdere wijzen te benadrukken. Deze rol zou 'waardigheidsbekleeder' genoemd kunnen worden

Door het wantrouwen in de hulpverlening en het overleven worden deze existentiële vragen van de cliënt niet uit zichzelf expliciet aan de orde, maar dient de geestelijk verzorger op hermeneutische wijze op deze thema's te letten om deze te signaleren en onderwerp van gesprek te maken. In het empirisch onderzoek van de leergemeenschap bleek een veelvoud aan existentiële ervaringen opgeroepen te worden in het leven van dak- en thuisloze mensen. Enkele veelvoorkomende thema's waren: de eigenwaarde/waardigheid van mensen, de betrouwbaarheid van de wereld en medemensen, van betekenis willen zijn, de ervaring buiten spel te staan, worsteling om rechtgedaan te worden, miskennis, het verlangen verbonden te zijn. Ethische ervaringen die vaak voorkwamen: schuldgevoel en tekortschieten, spijt, willen verzoenen, verantwoordelijkheid willen dragen, een goede ouder willen zijn. Spirituele verlangens en noden waren: het verlangen naar herstel, lijden door religie, geloof als krachtbron en transformatie.

Doel

Baart (2001) noemt het einddoel van de presentietheorie dat de cliënt een bevredigende verhouding tot het leven kan vinden. Hoewel dit ook geldt voor zinvolle presentie onder mensen die dak- en thuisloos zijn, kan hier meer specifiek het volgende einddoel geformuleerd worden: doorheen het contact ontdekt de cliënt dat hij of zij van betekenis is (bv. door een rol toebedeeld te krijgen) en worden relaties en het leven van de cliënt zoveel als mogelijk hersteld. Dit kan concreet worden in een taak die een cliënt krijgt om te vervullen, door het behoud van een 'werkrelatie' met een overheidsinstantie, door het behoud van een huis of doordat de cliënt ervaart dat hij/zij op andere mensen kan vertrouwen. Ook wordt expliciet aan existentieel herstel gewerkt. In het onderzoek bleek dat geestelijk verzorgers bijdroegen aan alle vijf dimensies van existentieel herstel in het CHIME-model (Leamy et al., 2011).

Soms kan het behalen van een doel reden zijn tot afronden van het contact (bv. materiële hulp, rouwverwerking), andere doelen (bv. het behouden van een werkrelatie met een overheidsinstantie) blijven enkel behaald door bemiddeling van de geestelijk verzorger en zullen vervluchtigen bij afronding van het contact.

Aanpak

Opzet

Zinvolle presentie bij dak- en thuisloze mensen betreft een basisbenadering van waaruit verschillende complementaire interventies mogelijk zijn. Geënt op de generieke presentiebenadering (Baart, 2001; Beurskens et al., 2019) wordt de benadering hier toegespitst op geestelijke verzorging voor mensen die dak- en thuisloos zijn. De werkwijze bestaat uit zowel houdingen, concrete handelingen en veronderstelde vakkennis die ingebed zijn in een relatie. Deze zorgrelatie kan kort- en langdurend van aard zijn, waarbij zogenaamd 'waakvlamcontact' afgewisseld wordt met intensievere vormen van begeleiding. Vanuit de casestudy's zien we dat zo'n intensievere tijd van begeleiding tussen de 3-12 maanden duurt.

De aanleiding voor deze werkwijze ligt niet in verwijzing van andere hulpverleners, maar in het proactief opzoeken van de doelgroep, bv. bij inloophuizen. Binnen deze context komt de cliënt vaak zelf met vragen, al is hier meestal al het aanbod van beschikbaarheid door de geestelijk verzorger, door actief kennis te maken met de cliënt en interesse te tonen in zijn of haar leven. De leefsituatie van de cliënt en de levensbeschouwelijke motivatie van de geestelijk verzorger om er te willen zijn voor deze mensen zijn aanleiding om de werkwijze aan te bieden. Hoewel het aanbod dus vanuit de geestelijk verzorger komt, wordt het vervolg van het contact primair bepaald door de cliënt. Hierdoor variëren duur, frequentie, regelmaat en locatie van uitvoering.

Inhoud

De werkwijze bestaat uit verschillende uitgangspunten en bewegingen die fundamenteel zijn voor deze manier van werken, waarbinnen verschillende vormen van begeleiding plaats kunnen vinden. Hier beschrijven we eerst concreet de uitgangspunten en bewegingen, waarna de verschillende vormen van begeleiding plaats kunnen vinden. Stappen 1-3 vinden in ieder contact plaats. Stappen 4-8 vinden soms in kortdurende begeleiding al plaats wanneer een concrete hulpvraag aan de oppervlakte ligt, maar meestal in langdurend contact.

Uitgangspunten:

1. Het erkennen van de gevoelens en ervaringen van mensen is fundamenteel zingevend.
2. Zingeving is intrinsiek verbonden met zowel het geestelijke als het materiële. Daarom heeft de geestelijk verzorger aandacht voor zowel materiële zaken, praktische hulp alsook gespreksvoering.
3. Zingeving is geen individuele taak, maar gebeurt altijd in interactie met de context. Daarom is het belangrijk dat de geestelijk verzorger ook deze context meeneemt in de begeleiding, bijv. door bemiddeling.

Basisbewegingen:

1. Aansluiten en afstemmen (tijd, plaats, leefwereld).

De geestelijk verzorger sluit zoveel mogelijk aan bij de cliënt in tijd, plaats en leefwereld. Dat betekent dat de geestelijk verzorger daar is waar de cliënt leeft, en laat merken dat hij of zij op de cliënt betrokken is en hulp wil bieden waar mogelijk. Dit wordt 'beschikbaar zijn' genoemd. Zich ophouden in de leefwereld, betekent ook de taal verstaan die de werkelijkheid van de ander constitueert. Elkaar leren kennen betekent bij presentie niet alleen een kennismakingsgesprek, waarin je over de ander te weten komt, maar ook door je op te houden in de leefwereld van de ander en mogelijk samen iets te ondernemen. Dit aansluiten hoeft niet noodzakelijk veel tijd te kosten, maar vraagt vaak geduld van de geestelijk verzorger om op het tempo van (het leven van) de cliënt aan te passen. Deze stap van aansluiten zorgt ervoor dat het belang en de vragen van een cliënt goed in beeld komen. De geestelijk verzorger zoekt hier actief naar wat belangrijk is voor de ander door daarnaar te vragen. Daarmee is het aansluiten een vorm van assessment. Tegelijkertijd wordt hiermee de relatie opgebouwd en aan vertrouwen gewerkt. Gezien het aanwezige wantrouwen bij deze doelgroep is dit een essentiële stap die in zichzelf al zingevend kan zijn, omdat er iemand is die uitdrukt dat deze persoon de moeite waard is. De relatie heeft daarmee zowel een voorwaardenscheppende rol als een intrinsieke betekenis.

2. Erkennen en waardigheid bekleden

Een tweede beweging is die van het fundamenteel erkennen van de cliënt en het benadrukken of bekleden van de ander met waardigheid. Geestelijk verzorger bemoedigen en bekrachtigen de cliënten door te benoemen wat iemands talenten zijn, door iemand een rol te geven waar mogelijk en wederkerigheid te bevorderen waardoor de ander iets kan betekenen voor een ander. Dit sluit regelmatig aan bij de behoeften van de cliënten die enerzijds vrij zijn, maar ook

afhankelijk. Ook waar sociaal onhandig gehandeld wordt door cliënten, waardeert de geestelijk verzorger steeds expliciet de intentie en laat weten dat de ander belangrijk is. Dit komt ook tot uitdrukking in het steeds benadrukken van de autonomie van de cliënt, door hem of haar eigen keuzes te laten maken ('Mogen we je huis inkomen?', 'Als het teveel is stuur je ons weg', contact met begeleiding pas opnemen na toestemming van cliënt), maar ook door aan anderen te weigeren iets voor de cliënt te doen zonder dat de cliënt hierin zelf betrokken is.

Begeleidingsstappen

Vanuit deze basisbeweging waarmee iedere zorgrelatie begint en die doorlopend van kracht blijft, zoekt de geestelijk verzorger op basis van het assessment wat er gedaan dient te worden. Zoals bij de uitgangspunten beschreven is, kijkt de geestelijk verzorger niet alleen naar het 'geestelijke', maar ook naar het materiële.

3. Ordenen en verhelderen

In wat de cliënt van zichzelf laat zien tijdens het aansluiten zal de geestelijk verzorger eerst ordenen en verhelderen. Daarmee wordt bedoeld dat de geestelijk verzorger probeert enkele feiten helder te krijgen, te analyseren wat er speelt en focus te geven aan het gesprek. Dit ordenen en verhelderen gebeurt in dialoog met de cliënt, waarbij zij samen bepalen wat er speelt. Dit helpt in de vaak complexe situaties van cliënten om te zien wie er een rol spelen, wat er speelt en waar de prioriteit ligt.

4. Hermeneutisch gesprek

Vanuit de aansluiting en het daarin opgebouwde vertrouwen voert de geestelijk verzorger hermeneutische gesprekken. Hiermee wordt een vorm van gesprek bedoeld waarbij de geestelijk verzorger de cliënt probeert te begrijpen binnen de eigen betekenskaders (levensverhaal, waarden, levensbeschouwing). Deze gesprekken zijn soms eerder gespreksmomenten: vluchtig, fragmentarisch en als de gelegenheid zich voordoet.

In deze gesprekken vraagt de geestelijk verzorger niet alleen door, maar geeft zij ook interpretaties terug die kunnen bijdragen aan het zelfbegrip van de cliënt. Zo geeft een geestelijk verzorger bijv. terug dat hij door zijn militaire verleden, waarin het opvolgen van bevelen belangrijk is, moeilijk om kan gaan met tegenspraak of verhelderingsvragen als hij om hulp vraagt, maar liever heeft dat het gelijk wordt uitgevoerd. Dit helpt de cliënt te begrijpen waarom hij handelt zoals hij doet. In deze gesprekken is ook bijzondere aandacht voor de gevoelens en betekenis die een cliënt toekent aan wat hij of zij verteld. Hoewel in deze werkwijze praktische hulp niet buiten beeld is, zet de geestelijk verzorger de materiële vragen rond geld, huisvesting, instanties, etc. binnen het kader van zingeving en betekenis. Voor deze hermeneutische gespreksvoering worden verscheidene (pastorale) theorieën ingezet, zoals van Heitink (2000) en Smit (2009).

5. Raadgever

In sommige gevallen gaat het gesprek verder dan hermeneutische gespreksvoering. Cliënten benaderen de geestelijk verzorger hier actief om raad. Zo wordt er gevraagd om te spiegelen en reflecteren ('Ben ik nu zo bot?', 'Vind jij dat ik bedreigend ben?'). Soms neemt de geestelijk verzorger uit zichzelf die rol, bijvoorbeeld over hoe ze contact kunnen herstellen met iemand of in het gezamenlijk zoeken naar een deugdzaam leven tussen extremen in.

6. Praktische hulp

In veel gevallen zijn er materiële zaken die op de voorgrond staan. Uit het onderzoek blijkt dat, anders dan Maslow suggereert, materiële zaken niet altijd vooraf gaan aan het vermogen tot zingeving, maar er veeleer mee verweven zijn (Den Toom et al., in voorbereiding). Geestelijk verzorgers hebben aandacht voor hoe deze materiële kwesties (bv. het hebben van een huis) verbonden is met existentiële ervaringen als thuis-zijn en veiligheid. Daarom zetten geestelijk verzorgers zich ook in voor praktische hulp, zoals het schrijven van een aanvraag om een toelage, het veiligstellen van iemands bezittingen tijdens verblijf in detentie, (leef)geld lenen voor een korte periode, onderdak regelen in een hotel, etc.

7. Bemiddeling

Een belangrijke stap in de bestudeerde praktijken van geestelijk verzorgers (Den Toom et al., in voorbereiding) is dat geestelijk verzorgers bemiddelen tussen de cliënt en andere instanties en daarin het belang en de stem van de cliënt vertegenwoordigen. De cliënten zijn vaak dusdanig beschadigd en wantrouwend, dat contact met instanties vaak moeizaam verloopt. De geestelijk verzorger geeft steun door mee te gaan, helpt de cliënt zijn stem te verwoorden en bemiddeld ook buiten de aanwezigheid van de cliënt. Dit resulteert regelmatig in meer begrip (en daarmee hulp) door instanties, herstel van relaties en soms zelfs verzoening.

8. Rituelen

Waar gepast en nodig geeft de geestelijk verzorger ook vorm aan de zorg door middel van rituelen, zoals het aansteken van een kaars bij verlies, het geven van een tinnen engeltje, het vormgeven van een uitvaart, het herdenken van overledenen, etc.

Uitvoering

Materialen

Het fundament van deze werkwijze is beschreven in Baarts (2001) *Theorie van presentie*. Een concretere beschrijving is gegeven in Beurskens et al. (2019). Deze boeken geven een algemene inleiding aan geestelijk verzorgers en anderen om het karakter en de uitgangspunten van de presentiebenadering te leren kennen. Zij helpen vooral een technisch-instrumentele inzet van interventies te voorkomen en geven inzicht in hoe relationeel werken niet alleen voorwaarde voor begeleiding is, maar ook een waarde in zichzelf. Deze boeken bieden nog geen inzicht in het werken met dak- en/of thuisloze mensen.

Deze beschrijving van de interventie vormt een specificatie voor geestelijk verzorgers die werken met mensen die dak- en/of thuisloos zijn. Er volgt nog een artikel over in TGV in 2024 waarin de analyse van het empirisch onderzoek waarop deze werkwijze is gebaseerd gepubliceerd worden. Aanvullende materialen zijn niet beschikbaar.

Opleiding en competenties

Veel professionals zijn vertrouwd met presentie en zullen hierin vaardig zijn. Daarmee is de basis van deze theorie en de verwevenheid van presentie met betekenisgeving en zingeving relatief gemakkelijk overdraagbaar naar andere beroepen.

Voor specifieke onderdelen van deze werkwijze, zoals de hermeneutische gespreksvoering, bemiddeling en rituelen is de overdraagbaarheid naar andere beroepen relatief laag. Beide vragen een grondige scholing, zoals in pastoraat/theologie of geestelijke verzorging op hbo/universitair niveau. De geestelijk verzorger dient hiervoor met name de hermeneutische/levensbeschouwelijke, therapeutische, spirituele, intermediaire, communicatieve, zelfreflectieve en dialogische competenties uit het beroepsprofiel van de VGVZ (2015) te hebben.

Een deel van de eigen rol die geestelijk verzorgers spelen is niet in competenties vastgelegd. De eerste is de symbolische werking van de rol van geestelijk verzorger, die andere gesprekken en een andere verhouding met een cliënt oplevert in vergelijking met andere hulpverleners. Dit is niet overdraagbaar. Daarnaast bleek in het onderzoek dat de levensbeschouwelijke identiteit en motivatie van de geestelijk verzorgers een sterke motivatie om op deze wijze met deze doelgroep te werken en het ook vol te houden in soms moeilijk te onderhouden relaties. Intrinsieke motivatie - zoals een levensbeschouwelijke - is daarmee geen competentie, maar lijkt wel voorwaardelijk.

Implementatie

Er is geen implementatieplan voor een organisatie, in het bijzonder omdat geestelijk verzorgers op straat (straatpastors) vaak relatief onafhankelijk werken. Dat wil zeggen, ze zijn regelmatig de enige betaalde kracht binnen een stichting en zijn niet ingebed in een zorgnetwerk of zorgorganisatie. Dat betekent dat implementatie mogelijk via het Landelijk Overleg Straatpastoraat (LOND) of Netwerk DAK gestimuleerd kan worden, maar niet verplicht. Dat is afhankelijk van de bereidheid van de lokale straatpastor en mogelijk van de bestuurders. Overigens komt deze werkwijze voort vanuit een beschrijving van hoe er nu al gewerkt wordt door geestelijk verzorgers op straat, waardoor implementatie minder relevant lijkt.

Randvoorwaarden

Vanuit het onderzoek (Den Toom et al., in voorbereiding) blijken de volgende contextuele en organisatorische randvoorwaarden. Allereerst dient de geestelijk verzorger vertrouwd te zijn met de stad en weet waar h/zij dak- en thuisloze mensen kan ontmoeten. Bij voorkeur heeft de geestelijk verzorger een goed functionerende ontmoetingsplek georganiseerd, maar h/zij kan ook aansluiten bij een bestaand inloophuis. Tot slot dient de geestelijk verzorger organisatorisch de vrijheid te hebben om aanbodgericht te werken (in plaats van vraaggericht volgens indicatie). Belangrijk is dat de geestelijk verzorger als professionele kracht betaald dient te worden en bekend is met en bij (overheids)instanties.

De kosten van de werkwijze bestaan in primaire zin uit personele kosten. De aanwezigheid van een inlooplocatie of gemeenschappelijke maaltijd is gewenst, maar is niet noodzakelijk bekostigd vanuit de geestelijke verzorging. Aangezien de werkwijze deels doelgroepgericht is (in plaats van individu-gericht), bv. bij actieve aanwezigheid in een inloopcentrum, is minder precies na te gaan hoeveel uren begeleiding er zijn. In de casus is een tijdsinvestering zichtbaar van 8-30 uur voor de begeleiding van een individu.

Kwaliteitsbewaking

De kwaliteit van uitvoering kan bewaakt worden door bijvoorbeeld een beschrijving van een casus voor te leggen aan de cliënt zelf. Dit maakt inzichtelijk of het aansluiten/afstemmen voldoende geschiedt. Een intercollegiale vorm van kwaliteitsbewaking kan via intervisie geborgd worden. Tot slot zou onderzoek kunnen bijdragen aan kwaliteitsevaluatie. Voor kwaliteitsbewaking waarbij de onderzoeker direct contact heeft met cliënten (bv. interview/vragenlijst) is mogelijk, maar heeft een verminderde slaagkans door het latent actieve wantrouwen onder cliënten. Mogelijk kan dit indirect via de beoordeling van de begeleiding middels een schriftelijke beschrijving ervan.

Onderbouwing

Zoals gezegd is de vertreksituatie of aanleiding voor de werkwijze zinvolle presentie bij dak- en thuislozen niet gelegen in een concrete vraag, maar veeleer in een situatie die existentieel geladen is, namelijk het dak- en/of thuisloos zijn. De werkwijze is gebaseerd op een verstaan van het begrip sociale overbodigheid, zoals door Baart (2001) beschreven. De ervaring van sociale overbodigheid veroorzaakt existentiële ervaringen als een verlies aan het gevoel van betekenis te zijn, het gevoel van menselijke waardigheid en het gevoel subject te zijn. Bij deze doelgroep komt dit op versterkte wijze samen in het ontbreken van een thuis, waarin met zich veilig kan voelen en bestaansgrond ervaart, en door de vaak jarenlange (negatieve) ervaringen met instanties en hulpverlening, waardoor mensen sterk wantrouwend zijn. Deze existentiële ervaringen lijken ook tot een levensbeschouwelijk dualistisch wereldbeeld te leiden (Den Toom et al., in voorbereiding). De twee primaire antwoorden die hier geboden worden zijn 'erkenning' en 'vertrouwen', als goed in zichzelf én als voorwaarde voor verdere interventies.

Erkenning houdt in dat benoemd wordt waar iemand aan lijdt, waar de ander onrecht wordt aangedaan, maar ook wat iemands verlangen en kwaliteiten zijn. Ook in sociaal onhandige situaties benoemt de geestelijk verzorger de goede intenties en kwaliteiten. Dit kan leiden tot het gevoel recht gedaan te worden. Erkenning kan ook ontstaan vanuit zogenaamde 'uitdrukkingshandelingen' (Beurskens et al., 2019; Van Heijst, 2007) die performatief van aard zijn: door de ander als betekenisvol te benaderen kan de ander zichzelf als betekenisvol ervaren. Dit kan bv. door de ander een rol te geven in het straatpastoraat, of door in te gaan op het verlangen naar vriendschap in de laatste fase van iemands leven. De geestelijk verzorger geeft de ander waar mogelijk een rol en streeft wederkerigheid na, zodat de ander zelf van betekenis kan zijn voor anderen. Deze vorm van altruïsme of dienstbaarheid draagt in grote mate bij aan het beleven van betekenis (Debats, 1996). Het tweede waarop wordt ingestoken is het werken aan vertrouwen door de ander te leren kennen en de ander agency te geven in de begeleiding. Om dit vertrouwen te bevorderen is het belangrijk om aan te sluiten bij de ander in plaats, tijd en tempo (Baart, 2002). Dat houdt in dat ook al komt de cliënt meermaals niet opdagen bij een afspraak, toch beschikbaar te blijven en trouw te zijn. Ook is de houding van de geestelijk verzorger er een die de autonomie en waardigheid van de ander te benadrukt door niets te doen zonder dat de cliënt dit wil en de belangen van de ander, het tempo waarop hieraan gewerkt wordt, etc. voorop te stellen.

Binnen deze kaders van betekenis en vertrouwen werkt de geestelijk verzorger waar mogelijk aan existentieel herstel. Het gaat hier zowel om herstel in de verhouding tot het eigen leven, als een herstel van relaties binnen familie of met overheids- en zorginstellingen. Zoals onder 5 gezegd, wordt in het empirisch onderzoek herstel gezien op de vijf dimensies van herstel volgens het CHIME-model (Verbondenheid, Hoop, Identiteit, Zingeving en Empowerment). Wat in dit model en de theorievorming rond zingeving nog onvoldoende in beeld is, is de bijdrage van praktische en materiële hulp aan de beleving van zingeving. In ons onderzoek blijken materiële en praktische hulp niet alleen voorwaarde te zijn voor bv. vertrouwen, maar zelf ook dragers van

betekenis (bv. ervaren waardigheid, vergroten van openheid voor anderen) te zijn in aanvulling op de meer narratieve benaderingen. Het onderzoek uit het leernetwerk op basis van de casestudy's geven indicaties dat deze werkwijze ook daadwerkelijk bijdragen aan de ervaring van betekenis en het ontstaan van herstel. Door middel van verder onderzoek kan dit verband sterker worden aangetoond.

De doelgroep was indirect betrokken bij de ontwikkeling van de werkwijze. De werkwijze is beschreven op basis van empirische beschrijvingen (casestudy's) die door een aantal cliënten uit de doelgroep is gelezen ter validatie en correctie/aanvulling. Daarmee hebben ze beschrijvingen gevalideerd. Ook is de doelgroep middels ervaringsdeskundigen betrokken in het leernetwerk door de onderzoeksresultaten te bevragen en becommentariëren.

Effectiviteit

Deze werkwijze is onderzocht in het leernetwerk 'Geestelijke verzorging buiten de muren'. Probleemstelling: De presentietheorie van Baart (2001) is gebaseerd op de bestudering van straatpastores en oudewijkenpastoraat. De herkenning in deze methodiek heeft gezorgd voor een sterke identificatie van straatpastoraat met deze methode. Het succes van de presentietheorie was dermate, dat de theorie ook in andere beroepsgroepen is geïntegreerd (bv. social work, etc.). Paradoxaal genoeg is daarmee de eigenheid van de presentiebenadering zoals deze gehanteerd wordt door geestelijk verzorgers buiten beeld geraakt. Hoewel er descriptieve publicaties zijn die het werkveld beschrijven, is nog niet gekomen tot een conceptuele en theoretische verheldering van deze specifiek vorm van de presentiebenadering. Bovendien heeft de interpretatie van de presentiebenadering als benadering in plaats van een methode de concrete beschrijving van de werkwijze verhinderd. In dit beschrijvende, kwalitatieve onderzoek willen we daarom inzicht krijgen in hoe geestelijk verzorgers de presentiebenadering toepassen en hoe dit zich verhoudt tot hun domein: zingeving en levensbeschouwing.

Methode: in een leergemeenschap binnen de Kenniswerkplaats Zingeving en Geestelijke verzorging, hebben zeven geestelijk verzorgers als co-onderzoekers casestudy's geproduceerd en geanalyseerd. Model van onderzoek was het Case Studies Project (Körver et al., 2023). In de casestudy's wordt volgens een vast format de begeleiding van een cliënt beschreven, zodat deze in vergelijking met andere casestudy's geanalyseerd kunnen worden. Selectiecriteria van de casestudy's was dat deze representatief zijn voor het werkveld en als 'good practice' aangemerkt kunnen worden. De zes geproduceerde casestudy's zijn vervolgens door de hoofdonderzoeker (N. den Toom) thematisch geanalyseerd in Atlas.ti.

Resultaten: De beschrijving van deze werkwijze kan als resultaat worden beschouwd. Voor een verfijndere omschrijving van deze resultaten, zie het te verschijnen artikel hierover in TGV in 2024. De analyse is afgerond, maar het artikel is nog niet publicabel.

Aangehaalde literatuur